

**MICHAEL
SANDEL**
SPRAVEDLNOST:
CO JE SPRÁVNÉ
DĚLAT

Spravedlnost: Co je správné dělat

Michael Sandel

Z anglického originálu *Justice. What's the Right Thing to Do?*,
vydaného nakladatelstvím Penguin Books v roce 2009,
přeložil Tomáš Chudý

Doslov k českému vydání napsal Milan Znoj

Vydala Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum
Redakce Alena Jirsová
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První české vydání

© Univerzita Karlova v Praze, 2015

© Michael J. Sandel, 2009

Translation © Tomáš Chudý, 2015

Epilogue © Milan Znoj, 2015

ISBN 978-80-246-3065-6

ISBN 978-80-246-3069-4 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2015

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Kice s láskou

OBSAH

9	PODĚKOVÁNÍ
11	KAPITOLA PRVNÍ Jednat správně
39	KAPITOLA DRUHÁ Princip největšího štěstí / Utilitarismus
67	KAPITOLA TŘETÍ Vlastníme sebe sama? / Libertarianismus
85	KAPITOLA ČTVRTÁ Najatá pomoc / Trh a morálka
115	KAPITOLA PÁTÁ Hlavní je motiv / Immanuel Kant
151	KAPITOLA ŠESTÁ Argumenty pro rovnost / John Rawls
177	KAPITOLA SEDMÁ Argumenty pro pozitivní

195	KAPITOLA OSMÁ
	Kdo si co zaslouží? / Aristotelés
219	KAPITOLA DEVÁTÁ
	Co dlužíme jeden druhému? / Dilemata loajality
257	KAPITOLA DESÁTÁ
	Spravedlnost a obecné dobro
283	DOSLOV
	Michael Sandel o spravedlnosti (Milan Znoj)
295	REJSTŘÍK

PODĚKOVÁNÍ

Tato kniha se původně zrodila jako univerzitní kurz. Po téměř tři desetiletí jsem měl tu čest vyučovat politickou filosofii studenty na Harvardu. Po mnoho let jsem během té doby učil kurz nazvaný „Spravedlnost“. Studenti se v něm seznamovali s některými významnými filosofickými spisy týkajícími se spravedlnosti a také se pouštěli do analýz současných právních a politických sporů, v nichž jde o filosofické otázky.

Politická filosofie je argumentační disciplína a zábavnost kurzu o spravedlnosti spočívala zčásti v tom, že jeho účastníci měli příležitost odporovat – jak filosofům, tak sobě navzájem, i mně. Rád bych tak především vzdal hold oněm tisícům studentů, kteří se mnou toto dobrodružství po celá léta podnikali. Jejich aktivní zapojení do diskuze o problémech spravedlnosti se odráží, jak doufám, na duchu této knihy. Jsem také vděčný několika stovkám postgraduálních studentů a studentů práva, kteří

mi při výuce tohoto kurzu pomáhali. Když na našich týdenních schůzích katedry neúnavně kladli otázky, pomáhali mi tím nejen nepolevit v pozornosti, ale také prohloubit mé porozumění filosofickým tématům, jež jsme společně studentům předávali.

Napsat knihu je něco zcela jiného než vyučovat kurz, jakkoli obojí může mít podobný obsah. A tak jsem při psaní této knihy musel v mnohém začít od nuly. Za podporu při psaní vděčím letní vědecké škole harvardské právnické fakulty. Též jsem zavázán programu Carnegie Scholars newyorské Carnegie Corporation, podpořil mou práci o morálních mezích trhu. Zvláště pak děkuji Vartanu Gregorianovi, Patricii Rosenfeldové a Heather McKayové za jejich milou podporou a trpělivost. Ty části této knihy, které pojednávají o trzích a morálce, představují začátek projektu, který jim stále dlužím.

Ve Farrar, Straus and Giroux se mě ujal vynikající tým. Bylo mi potěšením od začátku do konce pracovat s Jonathanem Galassim, Paulem Eliem, Jeffem Seroyem a Laurel Cookovou, a stejně tak i se svou literární agentkou Esther Newbergovou. Jejich láska ke knihám a knižní tvorbě prostupuje vším, co dělají, a ulehčují tak autorovi život. Jsem jim hluboce vděčný za pomoc.

Své argumenty o spravedlnosti jsem předkládal svým synům, Adamovi a Aaronovi, u stolu nad večeří od chvíle, kdy dokázali udržet lžičku. Jejich vážnost, bystrost a zaujetí v otázkách morálky byly pro mě výzvou, obohatily mě a měl jsem z nich radost. V pochybách jsme se všichni obraceli na mou manželku Kiku, která byla naším morálním a duchovním prubířským kamenem a mou spřízněnou duší. Tuto knihu věnuji s láskou právě jí.

KAPITOLA PRVNÍ

JEDNAT SPRÁVNĚ

V létě 2004 se z Mexického zálivu vynořil burácející hurikán Charley a prohnal se přes celou Floridu až k Atlantskému oceánu. Bouře si vyžádala dvacet jedna životů a způsobila škodu za 11 miliard dolarů.¹ Zanechala za sebou ale také debatu o cenové lichvě.

Na čerpací stanici v Orlandu se prodávaly dvoudolarové pytlíky s ledem za deset dolarů. Protože bylo uprostřed srpna a nastal nedostatek elektrické energie pro chladničky a klimatizaci, mnoho lidí nemělo na výběr a muselo tu cenu zaplatit. Vyvrácené stromy zvýšily poptávku po motorových pilách a materiálu na opravu střech. Firmy nabízely odklizení dvou stromů ze střechy majitele domku i za 23 000 dolarů. Obchody, které obvykle prodávaly malé domácí generátory za 250 dolarů, nyní žádaly

1 Michael McCarthy, „After Storm Come the Vultures“, USA Today, 20. srpen 2004, s. 6B.

2000. Sedmasedmdesátiletá žena, která před hurikánem uprchla se svým starším manželem a postiženou dcerou, dostala účet na 160 dolarů za pokoj v hotelu, který jindy stojí 40.²

Mnoho Floriďanů přemrštěné ceny rozhořčily. „Po bouři přilétají supi“, zněl titulek v *USA Today*. Jeden z obyvatel, kterému řekli, že odklizení padlého stromu z jeho střechy bude stát 10 500 dolarů, se nechal slyšet, že není správné, aby se lidé „snažili vydělávat na neštěstí a bídě druhých“. Charlie Crist, floridský vrchní prokurátor, s ním souhlasil: „Pro mě je zarážející ta míra chamtivosti, kterou někdo musí mít v sobě na to, aby zneužíval něčího utrpení v důsledku hurikánu.“³

Na Floridě platí zákon proti lichvářským cenám a během událostí po hurikánu úřad vrchního prokurátora obdržel více než dva tisíce stížností. Některé z nich skončily úspěšným soudním řízením. Hotel Days Inn ve West Palm Beach byl za předražování odsouzen k zaplacení 70 000 dolarů pokuty a vrácení přeplatku klientům.⁴

Ale zatímco Crist se pustil do vymáhání zákona proti lichvářským cenám, někteří ekonomové začali tvrdit, že tento zákon i veřejné pobouření jsou liché. Ve středověku filosofové a teologové věřili, že směna zboží by se měla dít za „spravedlivou cenu“, určenou tradicí nebo plynoucí ze samotné hodnoty věcí. Ale v tržních společnostech cenu určuje nabídka a poptávka, domnívali se ekonomové. Neexistuje nic takového jako „spravedlivá cena“.

Liberální ekonom Thomas Sowell nazval lichvářské ceny „emocionálně silným, avšak ekonomicky bezvýznamným termínem, kterému většina ekonomů nevěnuje pozornost, protože se zdá být příliš nejasný, než aby se s ním obtěžovali“. Sowell se ve svém článku pro Tampa Tribune snažil vysvětlit, „jak ‚lichvářské ceny‘ Floriďanům pomáhají“. Obvinění z cenové lichvy přicházejí, „když se ceny vyšplhají podstatně výše, než byli lidé dosud zvyklí“, napsal. Ale „cenová hladina, na kterou jste shodou náhod

2 Joseph B. Treaster, „With Storm Gone, Floridians Are Hit with Price Gouging“, *New York Times*, 18. srpna 2004, s. A1; McCarthy, „After Storm Come the Vultures“. [Pokud není uvedeno jinak, překlady citátů v textu T. Chudý.]

3 McCarthy, „After Storm Come the Vultures“; Treaster, „With Storm Gone, Floridians Are Hit with Price Gouging“; Crist citovaný in Jeff Jacoby, „Bring on the ‚Price Gougers‘“, *Boston Globe*, 22. srpna 2004, s. F11.

4 McCarthy, „After Storm Come the Vultures“; Allison North Jones, „West Palm Days Inn Settles Storm Gouging Suit“, *Tampa Tribune*, 6. října 2004, s. 3.

zvyklí“, není posvátná z hlediska morálky. Není v ničem „zvláštní ani o nic ‚slušnější‘ než jiné ceny“, které jsou výsledkem tržních podmínek – včetně těch, které vyvolal hurikán.⁵

Sowell argumentoval tím, že vyšší ceny ledu, balené vody, materiálu na opravu střech, generátorů a hotelových pokojů mají tu výhodu, že omezují užívání těchto věcí spotřebiteli a dávají silnější podnět vzdálenějším dodavatelům, aby poskytli zboží a služby, které jsou po hurikánu nejpotřebnější. Jestliže se na pytlíku ledu dá vydělat deset dolarů, když jsou Floriďané postiženi výpadky proudu v srpnovém horku, pak bude stát výrobcům ledu za to, aby ho vyrobili o jednu loď více. Na takových cenách není nic nespravedlivého, jak vysvětloval Sowell; vždyť jen odrážejí hodnotu, kterou se kupující a prodávající rozhodli přisoudit věcem, které směňují.⁶

Jeff Jacoby, komentátor listu Boston Globe a obhájce volného trhu, se stavěl proti zákonům na potírání cenové lichvy z podobných důvodů: „Není krádeží žádat to, co trh unese. Není to chamtivost ani bezostyšnost. Je to způsob, jak se ve svobodné společnosti alokují zboží a služby.“ Jacoby sice uznal, že „vyšponované ceny jsou k vzteku, zvláště pro někoho, jehož život právě obrátila vzhůru nohama ničivá bouře“. Ale veřejný hněv nijak neospravedlňuje zásahy do volného trhu. Tím, že ony zdánlivě horentní ceny dávají impuls dodavatelům, aby potřebného zboží vyráběli více, „mnohem víc prospívají, než škodí.“ Jeho závěrem tedy je: „Démonizace prodejců obnovu na Floridě neurychlí. Pomůže jí naopak to, že je necháme dělat jejich byznys.“⁷

Vrchní prokurátor Crist (republikán, který byl později zvolen guvernérem Floridy) zveřejnil v tamských novinách svůj komentář, kterým zákon proti cenové lichvě hájil: „Ve stavu nouze nemůže vláda zůstat stranou dění, jsou-li lidem účtovány nehorázné ceny, když utíkají, aby si zachránili život, nebo se snaží zajistit základní potřeby pro své rodiny poté, co udeřil hurikán.“⁸ Crist odmítal, že by tyto „nehorázné“ ceny odrážely opravdu svobodné podmínky směny:

5 Thomas Sowell, „How ‚Price Gouging‘ Helps Floridians“, *Tampa Tribune*, 15. září 2004; též uveřejněno jako „Price Gouging‘ in Florida, *Capitalism Magazine*, 14. září 2004, www.capmag.com/article.asp?ID=3918.

6 Tamtéž.

7 Jacoby, „Bring on the ‚Price Gougers‘“.

8 Charlie Crist, „Storm Victims Need Protection“, *Tampa Tribune*, 17. září 2004, s. 17.

Nejde o normální tržní situaci, kdy si dobrovolní kupující svobodně zvolí vstoupit na trh a setkat se tam s dobrovolnými prodávajícími a kdy cena je dohodnuta na základě nabídky a poptávky. Ve stavu nouze jsou kupující pod tlakem a nemají žádnou svobodu. Jejich nákup nezbytných statků, jako je třeba bezpečné ubytování, je vynucený.⁹

V debatě o lichvářských cenách, která se rozproudila kvůli následkům hurikánu Charley, se tak objevily závažné otázky morálky a práva: je nesprávné, když prodejci zboží a služeb využívají přírodní katastrofy k tomu, aby si účtovali tolik, kolik jen trh unese? A pokud ano, má s tím něco udělat právo, a co? Má stát zakázat cenovou lichvu, přestože tím zasahuje do svobody kupujících a prodávajících uzavírat spolu takové obchody, pro jaké se rozhodnou?

BLAHOBYT, SVOBODA A CTNOST

V těchto otázkách nejde jen o to, jak by se měli chovat jednotlivci jeden k druhému. Jde v nich také o to, jak by měl znít zákon a jak by měla být organizována společnost. Jde o otázky spravedlnosti. Abychom na ně mohli odpovědět, musíme prozkoumat význam spravedlnosti. A ve skutečnosti jsme s tím již začali. Podíváme-li se pozorněji na debatu o lichvářských cenách a zákonu na jejich potírání, všimneme si, že argumenty pro a proti se točí okolo tří myšlenek: maximalizace blahobytu, respektování svobody a prosazování ctnosti. Každá z těchto myšlenek poukazuje pokřde k trochu odlišnému způsobu uvažování o spravedlnosti.

Obvyklá obhajoba ničím nespoutaného trhu spočívá na dvou postulátech – jeden se týká blahobytu a druhý svobody. Za prvé trh zvyšuje blahobyť společnosti jako celku tím, že dává lidem podnět, aby se co nejvíce snažili dodávat zboží, které chtějí druzí. (V běžné mluvě často stavíme blahobyť naroveň ekonomické prosperitě, třebaže blahobyť je širší pojem, který zahrnuje neekonomické stránky šťastného života ve společnosti.) Za druhé trhy respektují osobní svobodu; než aby zboží a službám

9 Tamtéž.

vštěpovaly určitou hodnotu shora, nechávají lidi, aby se sami rozhodli, jakou hodnotu přiřadí tomu, co si vyměňují.

Nepřekvapí proto, že se odpůrci zákonů proti cenové lichvě dovolávají těchto dvou známých argumentů ve prospěch svobodného trhu. Jak na ně obhájci těchto zákonů odpovídají? Za prvé poukazují na to, že blahobytu společnosti jako celku ve skutečnosti přemrštěné ceny účtované v těžkých časech nijak neposlouží. I když vysoké ceny vyvolají větší nabídku zboží, je třeba tento užitek poměřovat zátěží kladenou jimi na bedra těch, kteří si mohou nejméně dovolit je zaplatit. Pro zámožné může být zaplacení přemrštěné ceny za litr benzínu nebo pokoj v hotelu za bouře nepříjemností; pro ty, kteří mají jen skromné prostředky, takové ceny představují skutečnou potíž, která je nakonec může přinutit, aby zůstali v nebezpečí, místo aby utekli tam, kde je bezpečno. Zastánci zákonů na potírání cenové lichvy tvrdí, že jakékoli hodnocení obecného blaha musí zahrnovat také bolest a utrpení těch, kterým mohou být z cenových důvodů zcela odepřeny základní nutné potřeby během stavu nouze.

Za druhé obhájci těchto zákonů tvrdí, že za určitých okolností svobodný trh není opravdu svobodný. Jak to vyjádřil Crist, „kupující pod tlakem nemají žádnou svobodu. Jejich nákup nezbytných statků, jako je třeba bezpečné ubytování, je vynucený“. Když utíkáte před hurikánem s celou svou rodinou, pak přemrštěná cena, kterou platíte za benzín nebo přístřeší, není výrazem dobrovolné směny. Spíše se blíží vydírání. Máme-li tedy rozhodnout, zda jsou zákony proti cenové lichvě oprávněné, musíme nejdříve posoudit tyto proti sobě stojící úvahy o blahobytu a svobodě.

Také ale musíme vzít v úvahu jeden další argument. Velká část veřejné podpory zákonů proti cenové lichvě pochází z něčeho ještě niterněji palčivého, než je blahobyt či svoboda. Lidé jsou pobouřeni „supy“, kteří se pasou na zoufalství druhých, a chtějí je potrestat, ne odměňovat zisky, které jim jen tak spadnou do klína. Takové pocity bývají často odmítány jako atavistické emoce, které by neměly ovlivňovat veřejnou politiku či zákony. Jak píše Jacoby, „démonizace prodejců obnovu na Floridě neurychlí“.¹⁰

Ale pobouření z cenových lichvářů je něčím víc, než jen bezhlavým hněvem. Naznačuje morální argument, který stojí za to vzít vážně.

¹⁰ Jacoby, „Bring on the ‚Price Gougers‘“.